

EINAR FOG-NIELSEN

INGEN KENDER DAGEN

MØDET MED DEN PLUDSELIGE DØD

ALFA

INGEN KENDER DAGEN

EINAR FOG-NIELSEN

INGEN KENDER DAGEN

MØDET MED DEN PLUDSELIGE DØD

ALFA

INDHOLD

FORORD 7

INDLEDNING 11

1 BEGRAVELSER VED ULYKKER 19

A Ung pige på 18 år – trafikulykke 29

B Ung pige på 14 år – trafikulykke 35

C Ung mand – ulykke 39

D Mand på 30 år – arbejdsulykke 42

2 SAMTALER MED PÅRØRENDE EFTER TRAFIK- OG ARBEJDSULYKKER 49

A Indlæg fra en mor, der har mistet sin søn ved en trafikulykke 53

B Samtale med en ung kvinde, der har mistet sin mand ved en arbejdsulykke 57

C Samtale med en mor, der har mistet sin søn ved en trafikulykke 60

D Samtale med en mor, der har mistet sin søn ved en arbejdsulykke 64

3 BEGRAVELSER VED BØRNEDØDSFALD 69

A Dødfødsel – næsten fuldbåren pige 77

B Dreng – 3 uger gammel 82

C Dreng på 2 år – ulykke 86

D Dreng på 13 år – sygdom 91

4 SAMTALER MED PÅRØRENDE, DER HAR MISTET ET BARN 95

A Samtale med en mor, der har mistet sin datter på 16 år 99

B Et forældrepars brev til deres for tidligt fødte datter, der døde 27 dage gammel 104

- C** Indlæg fra en mormor, der har mistet sit barnebarn på 6 år 105
- D** Samtale med et forældrepar, der har mistet et barn på næsten 2 år ved en ulykke i hjemmet 110

5 BEGRAVELSER VED SELVMORD 117

- A** Mand på 33 år 125
- B** Ung mand på 17 år 129
- C** Ung kvinde på 26 år 134
- D** Mand på 42 år 139

6 SAMTALER MED PÅRØRENDE EFTER SELVMORD 145

- A** Indlæg fra mand, hvor ægtefællen har taget sit eget liv 149
- B** Samtale med et forældrepar, der har mistet deres søn 151
- C** Indlæg fra mand, der har mistet sin mor 156
- D** Afskedsbrev fra kvinde, der tog sit eget liv 158
- E** Digt ved begravelse af en ung kvinde, der blev myrdet 161

EFTERORD 165

BILLEDFORTEGNELSE 167

APPENDIKS 1 BIBELORD, SOM BRUGES I BEGRAVELSESTALERNE 168

APPENDIKS 2 SALMER, DER SYNGES VED DE TRE TYPER BEGRAVELSER 177

LITTERATUR M.M. 184

FORORD

Ingen kender dagen handler om den uventede død, om den virkelighed, der pludseligt kan ændres fundamentalt, så mennesker og familier bliver mærket af det resten af livet. Døden er ikke så stort et tabu, som det har været. For bare en generation siden talte man ikke ret meget om den, men i dag behandles emnet fra alle mulige vinkler. Jeg mødte selv den helt uventede død første gang, da jeg kort efter min konfirmation var vidne til, at to af mine kammerater druknede under badning på en varm sommerdag. Det gjorde et voldsomt indtryk på mig, og jeg blev for alvor klar over, hvor skrøbeligt livet egentlig var og altid vil være, og jeg tænker over det

hver eneste dag: at livet hænger i en meget tynd tråd, og at der ofte kun er et enkelt skridt imellem mig og døden, som det udtrykkes et sted i Det gamle Testamente.

Jeg har været sognepræst i Den danske Folkekirke og haft min gerning her igennem 37 år. Rigtig mange gange har jeg haft døden tæt inde på livet, også den pludselige og helt uventede død. Derfor kommer vi i denne bog bl.a. til at se ind i præstens arbejdsværelse, når han eller hun skal formulere sig ved de meget vanskelige begravelser, som følger i kølvandet af disse dødsfald. Det har altid været og er fortsat en stor faglig udfordring at finde frem til gode og brugbare ord, når den meningsløse død banker på. Men kristendommens budskab og Bibelens ord sammen med den danske salmebogs helt unikke mangfoldighed af poesi rummer lykkeligvis nogle meget stærke udsagn, som kan være til hjælp, trøst og fornyet håb for de efterladte efter et dødsfald, og det vil læseren i det følgende også komme til at stifte bekendtskab med.

I forbindelse med en studieorlov i 2005 gennemlæste jeg ca. 1.000 begravelsestaler fra hele landet og analyserede derpå begravelsestalens teologi og struktur i en bog, som kom til at hedde *At sige verden ret farvel*. Bogen var først og fremmest tænkt som et fagligt projekt, som et hjælpeværktøj til teologistuderende og helt unge præster, som skal lære at forholde sig til den ofte barske virkelighed, det er, når der skal siges farvel til de døde i begravelsens højtidelighed.

Denne bog er ikke specielt skrevet til brug for præster, men er tænkt mere bredt og alment, idet jeg gerne vil prøve at åbne nogle døre til en verden, der er relativt lukket for mange mennesker, men som man helt ufrivilligt og meget pludseligt kan lande i. Bogen er tænkt som en hjælp til dem, som pludselig er blevet ramt af et uventet dødsfald og derfor føler, at deres verden er blevet slået i stumper og stykker; men alle, der tumler med de store spørgsmål i tilværelsen, kan forhåbentlig få udbytte af læsningen. *Ingen kender dagen* er faktisk en logisk opfølgnings på min

første bog og bygger på det samme materiale, som præstekollegaer i 2005 gav mig lov til at se ind i og benytte i anonymiseret form.

Jeg har holdt mange foredrag og studiekredse om død og begravelse, og deltagerne har altid vist stor interesse for emnet. Døden fylder meget i det, som vi i vor tids sprogbrug kalder det offentlige rum, men det er især den spektakulære død, den ”specielle” død, der får den store omtale. En voldsom trafikulykke med en eller flere dræbte, en skudsalve i nattelivet eller et knivstikkeri med dødelig udgang påkalder sig altid megen opmærksomhed, ligesom medierne altid er massivt til stede, når en dansk soldat kommer hjem fra krigen i en kiste.

Døden er altså et emne, som ikke længere fejles ind under gulvtæppet, som det ofte skete i vore bedste- og oldeforældres tid, og der efterspørges tit kvalificerede indlæg om alt, hvad der hører den til, i den debat, som i dag foregår meget bredt i samfundet, såvel i som uden for kirkens rammer. Ved mine foredrag har jeg bemærket, at jeg i samtalen med tilhørerne næsten altid lander et ganske bestemt sted, nemlig ved det, som har med den uventede og pludselige død at gøre. Derfor kommer vi i denne bog til at se ind i den forfærdelige virkelighed, det er, når døden indhenter mennesker ved trafik- og arbejdsulykker, når børn dør, og når man selv vælger livet fra og begår selvmord.

Alle mennesker får på et eller andet tidspunkt døden helt tæt ind på livet, og nogle kommer så også til at opleve den på den specielt barske måde, som det handler om her. Det kan være såvel i den nærmeste familie som i vennekredsen. Og som præst igennem mange år kan jeg med stor sikkerhed sige, at situationen ved den slags dødsfald med efterfølgende begravelse meget tit er uhyre vanskelig at håndtere. Såvel de pårørende som præsten er for det meste følelsesmæssigt meget hårdt pressede, og jeg ved, at det er særdeles svært at formulere de helt rigtige ord ved den lejlighed, og at det sker ofte efter en lang og sej kamp i ”prædiken- og taleværkstedet”. Det er faktisk en ”kunst” at få det til at lykkes,

for én eneste forkert sætning eller bare et enkelt ord kan faktisk ødelægge en begravelseshøjtidelighed for de nærmeste, så derfor skal alle ord og vendinger vejes på guldvægt.

Det kristne budskab om Guds kærlighed lyder altid i kirken, også når død og djævel bryder ind i vore sammenhænge og tager vore kære fra os, og det har så megen kraft, at mange mennesker finder stor trøst og fornyet håb igen, selv når det værst tænkelige sker, og vi er nødt til at sige det sidste farvel ved graven. Man kan billedligt talt sige det sådan, at evangeliet er en håbets og ordets ”redningskrans”, som vi i troens dimension kan holde fast i, sådan at vi kan få tag om livet igen, efter at døden har gjort vores tilværelse mørk og gold. Påskens budskab om opstandelse og evigt liv, og troen på og håbet om, at Gud har noget at sige, såvel i livet som ved og efter døden, sender stadig sit skarpe lys ind i det mørke, som altid omslutter de mennesker, der har mistet en af deres nærmeste.

Min faste overbevisning er altså den, at kirken med evangeliets budskab om Guds ubetingede og grænseløse kærlighed, virkelig for alvor har noget at byde ind med, når døden tager vore kære fra os. Jeg håber, at alle, der på den ene eller anden måde har været tæt på en af disse tre omtalte typer af dødsfald, gennem læsning af denne bog kan få hjælp til at komme videre med det liv, som jo skal, kan og også vil gå videre, selv om det menneske, som man elskede og holdt af i livet, ikke er her mere.

Tak til de præstekolleger, som med deres tanker og uddrag har bidraget til begge mine bøger. Tak til præsterne i Faaborg-Diernes for gode råd undervejs. Tak til de pårørende, som har åbnet op for deres inderste tanker og følelser omkring et stort tab, som de har haft i deres tilværelse. Derved kom de meget stærke fortællinger frem, som er en væsentlig del af denne bog. Endelig vil jeg også gerne rette en tak til Fyens Stifts Bibliotekslegat og VELUX Fonden for velvillig økonomisk støtte til udgivelse af denne bog.

Einar Fog-Nielsen

INDLEDNING

Min første bog valgte jeg at kalde *At sige verden ret farvel*. Titlen stammer fra en af Grundtvigs kernesalmer, som godt nok ikke syn- ges så ofte mere ved begravelser i dagens Danmark. Det er altid svært at sige farvel til et menneske, man elsker og holder af, og det sidste farvel ved døden og begravelsen føles nok af de fleste mennesker som det værste af alt.

Titlen til denne bog – *Ingen kender dagen* – har jeg valgt fra en af Ingemanns salmer, som til gengæld bliver sunget tit ved begravelser i dag. Det er ikke den store teologi, som er indeholdt i salmebogens nr. 779, ”Lyksalig, lyksalig hver sjæl, som har fred!”, men ikke desto mindre bliver den ofte brugt ved netop den slags begravelseshandlinger, som jeg i det følgende sætter under lup. I den brede folkelige bevidsthed er det en salme, som når helt ind i sjælens og hjertets inderste kroge. Og det er vel dybest set ud fra en erkendelse af, at vi alle lever med det fælles- menneskelige grundvilkår, som netop er udtrykt i denne salme, nemlig at ”ingen kender dagen, før solen går ned”, og som det lyder lidt længere henne i salmen ”at lykken kan omskiftes fra morgen til kvæld”.

Vores forhold til døden er i disse år under stadig forandring. I forbindelse med dødsfald, der på grund af ydre omstændigheder påkalder sig mediernes bevågenhed, ses det ved, at der på dødsstedet ofte opstår det, som man kunne kalde for ”spontane altre” med blomsterbuketter, lys, breve og fotografier, f.eks. i vejkanterne, hvor der er sket en trafikulykke. Det er dybest set en manifestation af, at man ikke vil finde sig i det, som er sket. Og som klangbund for det hele ligger der formentlig også en eller anden udefinerbar religiøs følelse, som i vor tid ikke alene

får afløb i kirken og på kirkegården, men nu også i det offentlige rum. Også internettet er i vor moderne tid blevet en vigtig medspiller på det sjælesørgeriske plan. Ofte ser man støttegrupper oprettet, når der er sket en voldsom ulykke med døden til følge, og der er ingen som helst tvivl om, at mange mennesker får bearbejdet deres sorg på en god måde i denne nye form for kommunikation.

Ulykker sker der rigtig mange af i Danmark, såvel i trafikken som på arbejdspladserne og i hjemmene. Og når der er dødelig udgang, sætter det sig dybe spor i de berørte familier og i vennernes kreds. På samme måde er det, når børn dør. Det kan være ved en ulykke, men også sygdom sætter her grænsen mellem liv og død, selv hos helt små børn. Med til det, som skal under behandling i det følgende, hører også selvmordet. Mange mennesker, der tager deres eget liv, har godt nok sendt signaler ud til de nærmeste om, at de ikke har det godt, og at de vil gøre en ende på deres eksistens, men som oftest kommer døden alligevel for de pårørende som ”en tyv om natten”, som apostlen Paulus engang formulerede det. Også her er der som regel ”ingen, der kender dagen”.

Der er andre former for pludselig død, men ikke alle er taget med i denne bog. Eksempelvis kan en blodprop i hjertet eller en hjerneblødning på få minutter føre fra liv til død, ligesom dødsfald i krig og mord på sekunder kan gøre en ende på livet.

Vi skal i det følgende se, hvad præsten siger i begravelsestalen ved den pludselige og uventede død, og jeg har valgt at bringe temmelig store uddrag fra konkret holdte taler. Jeg tror, at det kan bibringe læseren en klar fornemmelse af, hvad det er, det handler om ved den type af dødsfald, og jeg tror også på, at det for dem, som selv har været berørt af en tilsvarende form for virkelighed, kan være en hjælp at læse den slags taler.

Jeg vælger helt bevidst at anonymisere, da jeg har lovet de kolleger, fra hvem jeg har fået talerne, at man aldrig i noget offentliggjort mate-

riale vil kunne finde navne på afdøde eller navne på præster, kirker eller steder. To af talerne er mine egne, og den ene relaterer sig til en af de medtagne samtaler, som finder sted med pårørende, i dette tilfælde til et børnedødsfald, og familien har selv ønsket, at hele talen kommer med i denne bog. Hvis jeg møder et navn i en tale, skriver jeg derfor altid NN, og når der alligevel er brugt navne i det følgende, er det altid fordi de, der bidrager til projektet, selv har ønsket og godkendt det.

Igennem min lange gerning som præst har jeg oplevet og registreret, at en af de bedste måder at komme videre i tilværelsen på efter et tragisk dødsfald i familien eller vennekredsen, er mange og ofte lange samtaler med mennesker, der har været igennem noget lignende. Det nærmeste netværk er naturligvis i startfasen til uvurderlig hjælp i kølvandet af et smerteligt dødsfald. Præst og psykolog kan også have stor betydning i den fortsatte proces med at få tag om livet igen, men samtaler med mennesker, der har oplevet noget tilsvarende, er især vigtige, og derfor er der også i hver gruppe nogle indlæg fra personer, der har været igennem et traumatisk sorgforløb efter et pludseligt og uventet dødsfald. Jeg er helt sikker på, at disse fortællinger kan være til hjælp for andre mennesker med samme erfaringer.

Sidst i bogen bringer jeg som appendiks 1 de skriftsteder fra Bibelen, der har været i brug i disse taler. De ligner hinanden meget, så jeg bringer dem samlet. Og når jeg gør det, og også supplerer med en del andre skriftsteder fra Bibelen, der går ind i dødens virkelighed, er det, fordi jeg har en tro på, at læseren her vil kunne finde hjælp, støtte, håb og trøst. Måske kan der åbnes nogle døre til et univers, som har været mere eller mindre lukket, nemlig der, hvor troens dimension hører til, og som mange ikke helt kendte til eller var bevidste om i forvejen. Det sjælesørgeriske aspekt er altså også tænkt ind her.

I bogen *At sige verden ret farvel* indgår en omfattende salmestati-

stik. Man kunne her se, hvad der var blevet sunget ved 1.031 begravelser i eftersommeren 2005 i hele Danmark. Til brug for denne bog har jeg lavet en tilsvarende undersøgelse af, hvad der er blevet sunget ved 118 begravelser, hvor det drejer sig om pludselige dødsfald, og det kan man finde som appendiks 2 sidst i bogen. Begravelsessalmerne er taget med ud fra en betragtning om, at læsning af den evangeliske poesi, som man finder i verdens bedste salmebog, kan være med til at løsne op og skænke trøst i det kaos af følelser, som man ufrivilligt er blevet sat i. Til tider kan det være sådan, at indholdet i en salme – ja måske blot en enkelt strofe i den religiøse poesi – kan komme til at betyde mere for en sørgende end nok så mange ellers så velmenende ord fra præsten eller andre.

Til allersidst er en litteraturliste med henvisninger til relevante bøger og hjemmesider på internettet, hvor man kan hente mere information, bl.a. om støttegrupper og foreninger, der tager hånd om mennesker, som er berørte af disse typer af dødsfald, og hvor man kan orientere sig yderligere i de statistikker, der findes om hvert enkelt emne. I det hele taget må man sige, at internettet i dag også udfylder en stor plads i den bearbejdning af sorg, som er så nødvendig, når man har mistet en af sine kære.

I slutningen af 2005 var jeg i Hongkong for at besøge min søn og svigerdatter, der var assistenter ved Sømandskirken derude. Jeg skulle også holde et foredrag i kirken om Grundtvig for de herboende danskere, og her mødte jeg Henning Høeg Hansen. Det viste sig, at vi havde flere sammenfaldende interesser. Jeg var i slutningen af det nævnte projekt med analyser af den danske begravelsestales struktur og teologi. Henning Høeg Hansen havde også skrevet en bog, der hed *Hinsides Hongkong. Livet omkring døden i en asiatisk storby*. Vi havde altså fælles interesse i, hvad der hører død og begravelse til, men i hver sin kultur. Henning har igennem mange år prøvet at fastholde ritualer, kultur og religiøsitet omkring død og begravelse i fotografier. Og det er et udvalg af disse fan-

tastiske og svære billeder af bl.a. ”spontane altre” fra ulykkessteder, jeg har fået lov til at benytte i denne bog. Tak til Henning for det.

I mit tidligere analysearbejde omkring teologien og strukturen i begravelsestalerne i dagens Danmark har jeg set, at der holdes rigtig mange gode og vedkommende taler, og præsterne ud over hele landet gør sig stor umage med at finde de helt rigtige ord til begravelseshøjtideligheden. Man kan godt sige det på den måde, at talen i begravelseshandlingens rituelle helhed er, hvad prædikenen er i gudstjenestens. Det er en ”kunst” at få det til at lykkes, og jeg ikke alene tror, men véd, at det meget ofte sker.

I det følgende får vi indblik i nogle af de vanskeligste taler, som præsten kan komme til at holde, nemlig dem der lyder, når der er sket en ulykke. Det kan være i trafikken eller på en arbejdsplads, og det handler ofte om helt unge mennesker, som alt for tidligt skal herfra. Vi skal også ind i den forfærdelige virkelighed det er, når børn dør, og til sidst gengiver jeg uddrag fra nogle taler, der er holdt, når mennesker af den ene eller anden grund selv har valgt livet fra. Og efter hvert af de tre afsnit er der indlæg fra eller samtaler med pårørende.

Einar Fog-Nielsen
Ingen kender dagen
Mødet med den pludselige død
1. udgave, 1. oplag
© Forlaget og forfatteren, 2011

ISBN 978 87 7115 007 0

Foto: Henning Høeg Hansen
Grafisk tilrettelæggelse og omslag:
Lena Maria Rasmussen
Tryk: SpecialTrykkeriet, Viborg

Udgivet med venlig støtte fra Fyens Stifts
Bibliotekslegat samt VELUX Fonden

Forlaget Alfa
Frederiksberg Allé 10
DK-1820 Frederiksberg C

www.ForlagetAlfa.dk